Yashil IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

2024

№ 2

08.00.01 Iqtisodiyot nazariyasi
08.00.02 Makroiqtisodiyot
08.00.03 Sanoat iqtisodiyoti
08.00.04 Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti
08.00.05 Xizmat ko'rsatish tarmoqlari iqtisodiyoti
08.00.06 Ekonometrika va statistika
08.00.07 Moliya, pul muomalasi va kredit
08.00.08 Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
08.00.09 Jahon iqtisodiyoti
08.00.10 Demografiya. Mehnat iqtisodiyoti
08.00.11 Marketing
08.00.12 Mintaqaviy iqtisodiyot
08.00.13 Menejment
08.00.14 Iqtisodiyotda axborot tizimlari va texnologiyalari
08.00.15 Tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyoti
08.00.16 Raqamli iqtisodiyot va xalqaro raqamli integratsiya
08.00.17 Turizm va mehmonxona faoliyati

74-91 xalqaro daraja
ISSN: 2992-8982

Yashil IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Elektron nashr. 598 sahifa.
E’lon qilishga 2024-yil 29-fevralda ruxsat etildi.

Bosh muharrir:
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich

Bosh muharrir o‘rinbosari:
Karimov Norboy G‘aniyevich

Muharrir:
Qurbonov Sherzod Ismatillayevich

Tahrir hay’ati:
Salimov Oqil Umrzoqovich, O‘zbekiston fanlar akademiyasi akademigi
Abduraxmanov Kalandar Xodjayevich, O‘zbekiston fanlar akademiyasi akademigi
Rae Kvon Chung, Janubiy Koreya, TDIU faxriy professori, “Nobel” mukofoti laureati
Osman Mesten, Turkiya parlamenti a’zosi, Turkiya – O‘zbekiston do‘stlik jamiyati rahbari
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich, t.f.d., prof., O‘zR Oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar vaziri
Buzrukxonov Sarvarxon Munavvarxonovich, i.f.d., O‘zR Oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar vaziri o‘rinbosari
Axmedov Durbek Kudratillayevich, i.f.d., prof., O‘zR Oliy Majlisi qonunchilik palatasi deputati
Axmedov Sayfullo Normatovich i.f.n., professor, MIM akademiyasi rektori
Xudoyqulov Sadirdin Karimovich, i.f.d., prof., TDIU YoMMMIB birinchi prorektori
Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, i.f.d., prof., TDIU Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo‘yicha prorektori
Kalonov Muxiddin Baxritdinovich, i.f.d., prof., “O‘IRIAM” ilmiy tadqiqot markazi direktori – prorektor
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, i.f.d., TMI professori
Samadov Asqarjon Nishonovich, i.f.n., TDIU professori
Slizovskiy Dimitriy Yegorovich, t.f.d., Rossiya xalqlar do‘stligi universiteti professori
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, i.f.d., prof., Xalqaro “Nordik” universiteti rektori
Aliyev Bekdavlat Aliyevich, f.f.d., TDIU professori
Axmedov Ikrom Akramovich, i.f.d. TDIU professori
Po‘latov Baxtiyor Alimovich, t.f.d., profesor
Eshtayev Alisher Abdug‘aniyevich, i.f.d., TDIU professori
Isakov Janabay Yakubbayevich, i.f.d., TDIU professori
Musyeva Shoira Azimovna, SamDu IS instituti professori
Axmedov Javohir Jamolovich, i.f.f.d., “El-yurt umidi” jamg‘armasi ijrochi direktori o‘rinbosari
Toxirov Jaloliddin Ochil o‘g‘li, t.f.f.d., TAQU katta o‘qituvchisi
Xalikov Suyun Ravshanovich, i. f. n., TDAU dotsenti
Kamilova Iroda Xusniddinovna, i.f.f.d., TDIU dotsenti
Nosirova Nargiza Jamoliddin qizi, i.f.f.d., TDIU dotsenti
Rustamov Ilhomiddin, f.f.n., Farg‘ona davlat universiteti dotsenti
Fayziyev Oybek Raximovich, i.f.f.d. (PhD), Alfraganus universiteti dotsenti
Sevil Piriyeva Karaman, PhD, Turkiya Anqara universiteti doktoranti
Mirzaliyev Sanjar Maxamatjon o‘g‘li, TDIU mustaqil tadqiqotchisi
Utayev Uktam Choriyevich, O‘zR Bosh prokuraturasi boshqarma boshlig‘i o‘rinbosari
Ochilov Farxod, O‘zR Bosh prokuraturasi iqtisodiy jinoyatlarga qarshi kurashish departamenti bo‘limi boshlig‘i
Yaxshiboyeva Laylo Abdisattorovna, TDIU katta o‘qituvchisi

Ekspertlar kengashi:
Berkinov Bazarbay, iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Hakimov Ziyodulla Ahmadovich, i.f.d, TDIU dotsenti
Tuxtabayev Jamshid Sharafetdinovich, i.f.f.d, TDIU dotsenti
Xamidova Faridaxon Abdulkarim qizi, i.f.d., TMI dotsenti
Babayeva Zuhra Yuldashevna, TDIU mustaqil tadqiqotchisi

Muassis: “Ma’rifat-print-media” MChJ
Hamkorlarimiz: Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, O‘zR Tabiat resurslari vazirligi, O‘zR Bosh prokuraturasi huzuridagi IJQK departamenti.

MUNDARIJA

Ilm-fanga baxshida umr 8
Baxtiyor Islamov

Kichik biznesni rivojlantirishda "yashil" iqtisodiyotni keng tatbiq qilishning ahamiyati 10
Gulnora Abdurahmonova Kalandarovna, Sanjar Baxodirovich G'oipnazarov

Brand Capital as a Determinant of Institutional Prestige and Student Choice in the Higher Education System ... 16
Zufarova Nozima Gulamiddinovna

Inson va atrof-muhit dialektikasi: nomutanosiblik ko'rsatkichlari va ekologik muammolar 24
Butaboyev Maxammadjon Tuychiyevich, Maxmudov Nosir Maxmudovich

Yashil budjetlashtirish va uni O'zbekistonda joriy etish istiqbollari 30
Meyliev Obid Raxmatullayevich, Gofurova Kamola Xayrulla qizi

Iqtisodiyotda ta'lim va fan integratsiyasining asosiy yo'nalishlari 35
Yormatov Ilmidin Toshmatovich

Transport vositalari va yo'llar turizm transport infratuzilmasini rivojlantirishning muhim omilidir 39
Agzamov Shaxboz Akmalovich

Bank xizmatlarini raqamlashtirish orqali samaradorligini oshirish 44
A. X. Salamov

Biznes-reja baliqchilik xo'jaligi rivojlanishi uchun asos sifatida 48
Dosmuratova Shaxista Kengashovna

Mamlakatning investitsiyaviy jozibadorligi va uning lizing munosabatlari rivojlanishi bilan bog'liqligi 55
Axmediyeva Aliya Toxtarovna

Turizmni rivojlantirish imkoniyatlari 63
Ziyadullayev Ilhom Narkabilovich

Tijorat banklari depozit operatsiyalari samaradorligini oshirish muammolari va ularni bartaraf etish yo'llari 67
Shamsiyev Nodir Muratovich

Hududlarni rivojlantirishda xorijiy investitsiyalarning samaradorligini oshirish masalalari 72
Shagazatov Oybek bahodirovich

Hududlar biznes muhitini rivojlantirish va samarali boshqarish yo'nalishlari 76
Davlatov Sanjar Abdimannonovich

Ijtimoiy rivojlanish xulq-atvor paradigmasida yoshlarning tadbirkorlik faoliyatini tartibga solishning nazariy asoslari 80
Mirzatov Baxtiyor Toxirovich

Korxonalar innovatsion faoliyatida raqamli transformatsiyaning muhim yo'nalishlari 84
Yuldasheva Kamola Miraliyevna

O'zbekistonda agroturizmni rivojlantirishning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmini takomillashtirish (Buxoro viloyati misolida) 89
Yoriyeva Farangiz Murodillayevna

Innovatsion tadbirkorlik muhitini kompleks baholashda xalqaro tashkilotlar tajribasi 94
Nazarova Umida Avazovna

Turizm faoliyatini davlat tomonidan tartibga solish samaradorligini oshirishning ayrim usullari 98
Mirzaxodjayev Alisher Botirovich

Globallashuv sharoitida transchegaraviy suv resurslardan samarali foydalanishni boshqirish 103
Mirzayev Musurmon Umidullayevich

Surxondaro viloyati iqtisodiyotida kichik biznes va tadbirkorlikning o'rni va ahamiyati 108
Fayziyeva Aziza Azamat qizi

Ta'lim muassasalarida xarajatlarni moliyaviy nazorat etishning samaradorligi tahlili 113
Eshonqulov Davlatjon Rajabboyevich

Ta'minot zanjirini boshqarishda transport logistikasi usullarini takomillashtirish 119
Zoxidova Nazokat Berdimurot qizi

Blokcheyn texnologiyasida xavfsizlik masalalari 123
Mamadiyarov Zokir Toshtemirovich

Развитие цифровой трансформации банковского сектора Республики Узбекистан 129
Абдурахманова Матлуба Махамадаминовна

MUNDARIJA СОДЕРЖАНИЕ CONTENTS

MUNDARIJA СОДЕРЖАНИЕ CONTENTS

Asosiy fondlarni hisoblash va baholash usullarini takomillashtirish istiqbollari 135
Rixsimbayev Odiljon Qobiljonovich

Marketingda tovar harakati tizimini optimallashtirish va modellashtirish 141
Sherzod Xolmurodovich Pardayev, Kamola Abdujabborovna Pardayeva

Iqtisodiy rivojlanish uchun strategik taqsimlash strategiyalari:
Investitsion Fond Portfellarning qiyosiy tahlili 148
Sultonboeva Munira bahodirovna

Soliq munosabatlarining ijtimoiy-iqtisodiy ahamiyati: ilmiy-nazariy qarashlar 154
Axrorov Zarif Oripovich, Saidmurodov Feruz Sodiqjon o'g'li

Взаимосвязь инвестиционной стратегии с оценкой эффективности инвестиционного проекта 159
С. С. Алиева, А. Назаров

Erkin iqtisodiy zonalarning faoliyati va boshqaruv mexanizmini takomillashtirish 167
Sheraliyeva Saida Azatovna

Xizmat safari xarajatlari hisobining huquqiy asoslari 170
Ergashev Sarvar Xudoynazarovich

Инклюзивное образование и его особенности 175
Зайнутдинова Умида Джалоловна

Jismoniy shaxslarning mol-mulk va yer soliqlarini hisoblash va undirish samaradorligini oshirish yo'llari 179
Qurbonov Muxiddin Abdullayevich

Mamlakatda soliq qarzdorligi vujudga kelishining asosiy sabablari va ularni qisqartirish yo'llari 184
Hakimov Ulug'bek Furqat o'g'li

Mulk qiymatini baholash tushunchasi, baholash obyektlari, baholanadigan qiymat turlari 188
Izbosarov Boburjon Bahriddinovich, Yoqubboyev Ilhomjon G'ulomjon o'g'li

O'zbekistonda sug'urta xizmatlarining zamonaviy transformatsiyasi 193
G. Adilova

Biznes subyektlarida samaradorlik masalalarini o'yinlar nazariyasi usuli bilan baholash 197
Mardiyev Nurali

Yengil sanoatda "lean production" konsepsiyasini tatbiq etishning amaliy jihatlari 203
Yaxyayeva Inobat Karimovna

Soliq salohiyatini baholash usullari va ularning tadbirkorlik subyektlari faoliyatiga ta'siri tahlili 207
Borotov Sharofiddin Jumaqul o'g'li

Ko'chmas mulk bozorini baholashning institutsional asoslari 213
Ishonqulov Nizamjon Fayzullayevich

Raqamli iqtisodiyot sharoitida turizm xizmatlarini rivojlantirishning asosiy yo'nalishlari 221
Amriyeva Shaxzoda Shuxratovna

O'zbekistonning bank-moliya tizimi hamda unda Islom moliyasi
instrumentlarini jalb etishdagi joriy tendensiyalar 226
Eshimov Alisher Dusmurodovich

Tashqi savdoda notarif usullarni qo'llashning iqtisodiy oqibatlarini aniqlash
metodologiyasi (rivojlangan davlatlar tajribasi) 234
Norqobilov Akobir Iso o'g'li

Reklama xizmatlari va uning subyektlar samaradorligini oshirishdagi imkoniyatlari 240
Rabbimov Elbek Abdulloyevich

Ijtimoiy siyosatni amalga oshirishda sog'liqni saqlash tizimini moliyalashtirish asoslari 245
Imonqulov Nuriddin Qo'shmon o'g'li

Tijorat banklari biznes ekotizimini rivojlantirishning nazariy asoslari 250
Shoymardonov Orziqul Jo'ra o'g'li

Majburiy tibbiy sug'urtaning vujudga kelishi va o'ziga xos xususiyatlari 256
Kenjayev Soxib Sayfiyevich

O'zbekiston Respublikasida zamonaviy soliq ma'murchiligini joriy etish orqali budjet-soliq siyosati
samaradorligini yanada oshirish 260
Yuldasheva Shaxnoza Xojiakbar qizi

Jahon iqtisodiyotining barqaror rivojlanishida derivativlar bozorining roli 266
Shokirov Mirkamol Mirolim o'g'li

Boshqaruv hisobida mas'uliyat markazlarini tashkil etish masalalari 274
Sobirov Otabek Olimjonovich

Davlat moliyasini boshqarishda moliyaviy nazorat usullaridan samarali foydalanish yo'llari 277
Kultayev Farxod Shavkatovich

Tijorat banklari foydasi va rentabillik ko'rsatkichlariga ta'sir etuvchi omillar tahlilini takomillashtirish 281
Normo'minov Temurbek Sheraliyevich

O'zbekiston Respublikasida tijorat banklari aktivlar sifatini oshirish yo'llari 284
To'ychiyev Otabek Shamshiyevich

Venchur kapitalining mohiyati va O'zbekistonda venchur tizimini rivojlantirishning institutsional asoslari 288
Tadjibayeva Nigora Gulomjonovna

Innovatsiyalar: zamonaviy iqtisodiyot uchun innovatsion faoliyatni qo'llab-quvvatlash zarurati 293
Malikova Dilrabo Muminovna, Tursunov Jahongir Ulug'bek o'g'li

Budjet daromadlarining shakllanishida egri soliqlarning ta'sirini ko'p omilli ekonometrik modellashtirishda tahlil qilish 297
Abdunazarova Shahnoza Norqo'chqor qizi

Aksiyadorlik jamiyatlarida investitsion jozibadorlikni oshirish yo'llari 302
Abdullayev Boburjon Akbaralievich

Barcha tadbirkorlik subyektlariga teng raqobat sharoitini yaratishda soliq imtiyozlarining o'rni 306
Akbarov Akmalxon Akrom o'g'li

Hisob siyosati va unda biologik aktivlar hisobini yoritib berish tartibini takomillashtirish 310
Mirzayeva Nargiza Batirovna

Talabalarning oilali bo'lishiga ta'sir etuvchi omillarga iqtisodiy baholashda yangicha yondashuv 314
O. U. Shomurodov, A. A. Suyarov, Z. U. Uroqov, J. S. Urazov, A. T. Ablahatov

Ways to Use the Experience of Foreign Countries in Creating a Beneficial Business Environment for Entrepreneurship And Improving Taxation 319
Mukhlisa Ikramova

Aholi turmush darajasini oshirishda moliyaviy savodxonlikning o'rni va iqtisodiy rivojlanishga ta'siri 325
Yusupov Muhammadali Soxib o'g'li, J.D. Xojiyev

Temir yo'l sanoat korxonalarida ijtimoiy-mehnat munosabatlarini boshqarish bo'yicha xorijiy tajriba 329
Kadirova Sharofat Amonovna

Механизм внедрения аутсорсинговой деятельности в АО "Ўзтемирйўлйўловчи" 332
Н. Э. Кахарова

Kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni yanada rivojlantirish investitsiyalarni jalb qilishda xorijiy mamlakatlar tajribasi 337
Sharipov Bobur Anvar o'g'li

"STEKLOPLASTIK" MJCHning bozordagi strategik holatini tahlil qilish 342
Musyeva Shoira Azimovna

Agrar sektorda ekologik toza mahsulotlarni ishlab chiqarishning nazariy masalalari 348
M. Sh. Nazarova, Z. S. Kazakova

Methodological Foundations of Bank Lending and Classification of Factors Affecting the Features of Obtaining Loans 353
Raxmanova Laylo bahodirovna, A. Karimova

Agrosanoat klasterlarda tovar-moddiy zaxiralar samaradorligiini KPI orqali baholash uslubiyati 357
Toshpo'latov Azizbek Shermuxamadovich

Faol tadbirkorlar faoliyatida kambag'al oilalarni iqtisodiy-ijtimoiy holatini yaxshilash imkoniyatlari 362
Salamov Ibrohim, Nazarova Maryam Sharifovna, Kazakova Zulayxo Saloxiddinovna, Jonibekov Faxriddin Beknazarovich, Kudratov Rizo Turdibayevich, Ulmasova Oygul Baxtiyorovna, Xamdamova Nasiba Ablakulovna, Xudayberdiyeva Ma'rifat Umarovna

Xo'jalik yurituvchi subyektlar strategiyasi tahlilining o'ziga xos xususiyatlari 369
Tursunova Shaxnoza Farxod qizi

Процессы цифровизации АО "Hududgazta'minot" 373
Хусанов Кахрамон Нишонович

O'zbekistonda aholi turmush darajasini oshirish yo'llari 378
Abdullayeva Madina Kamilovna, Eldorbekov G'ofurbek Iskandarbek o'g'li

Aholi farovonligini oshirishda tadbirkorlik subyektlari uchun kredit tizimini takomillashtirish mexanizmi 381
Bobayev Isroiljon Abdinabiyevich

Mamlakatga jalb qilingan xorijiy kapitalning tovarlar va xizmatlar importi salohiyatiga ta'sirini ekonometrik modellar bilan baholash 386
Saydullayev Azamat Jo'raqul o'g'li

MUNDARIJA СОДЕРЖАНИЕ CONTENTS

O‘zbekistonda bank xizmatlari raqobatbardoshligini baholash mazmuni va o‘ziga xos xususiyatlari 394
Sh. Madraimov

Kapital bozorida sug‘urta kompaniyalar institutsional investor sifatida 397
Xasanova Lola Mamasharifovna

Yangi O‘zbekiston strategiyasida institutsional islohotlarni yanada chuqurlashtirish va ko‘p funksiyali raqamlashtirishning ilmiy asoslari 400
B. B. Berkinov

O‘zbekiston Respublikasi tijorat banklari orqali jinoiy yo‘l bilan olingan daromadlarni legallashtirish mexanizmlari 409
G‘afurov Umidjon Bahodir o‘g‘li

Rivojlangan mamlakatlarda keksa fuqarolarning bandligini oshirish kam ta’minlangan aholi qatlamini qo‘llab-quvvatlash usuli sifatida (Yaponiya tajribasi misolida) 413
Karimov Bekzodjon Ilxomovich

Tashqi savdoni oshirishda boj-tarif siyosatini takomillashtirish mexanizmlari 420
Pardayev Ilhomjon G‘ulomjon o‘g‘li

Финансы или корпоративные финансы 426
Уринов Бобур Насиллоевич

In Ensuring Economic Development in the Country Green Economy and its Features 432
Akhunova Shakhistakhon Nomonjanovna, Abdusattorova Mokhirabonu Abdugoppor kizi

Tijorat banklarining investitsiya faoliyatini rivojlantirish yo‘nalishlari 437
Jo‘rayev O‘ktam Panji o‘g‘li

Сокращение уровня бедности в Узбекистане 443
АмирджановаСитора Суннат кизи

Paxtachilik sohasida ishlab chiqarish jarayonlari samaradorligini oshirishning innovatsion yechimlari va uning foydaga ta’sirini baholash 448
S. B. Inoyatov

Tijorat banklarida muammoli kreditlar bilan ishlash amaliyotidagi muammolar va ularni bartaraf etish yo‘llari 453
Maxmudov Rahimjon Hamid o‘g‘li

Mahalliy budjet daromadlarining nazariy va ilmiy asoslari 460
Ollokulova Feruza Mansurovna

Kambag‘allikni qisqartirish – aholi turmush farovonligini ta’minlashning muhim omili 463
Usmanov Baxodir Baxtiyorovich

Raqamli marketingni rivojlantirish zaruriyati 469
Xalmuxamedova Zeboxon Babaxanovna

Tijorat banklari o‘rtasidagi raqobatni rivojlantirish orqali fond bozorida aksiyalar narxini barqarorligini ta’minlash istiqbollari 473
M. Yuldosheva

Konchilik sanoati korxonalarida innovatsion faoliyatni rivojlantirish mexanizmlarining ilmiy-nazariy asoslari 480
Kurbanova Mehriniso Nematjanovna

O‘zbekistonda banklar moliyaviy xizmatlari va ular sifatining amaldagi holati tahlili 487
Mirzayev Mirza Abdullayevich

Oliy ta’lim muassasalarining iqtisodiy samaradorlikning raqobatbardoshligini institutsional tahlil qilish mexanizmi 492
Saydullayeva Saodat Abdumajidovna

Integrasiya sharoitida to‘qimachilik sanoatining rivojlanishi 499
Ziyayeva Muhtasar Mansurdjanovna

Auditorlik tekshiruvini tashkil etish va o‘tkazish jarayonlarini takomillashtirish 503
Karamatova Noiba Husnitdinovna

Davlatning iqtisodiy xavfsizligini ta’minlashning nazariy jihatlari 510
Mamatov Mamajan Axmadjonovich

Экономическое сознание и экономическое мышление: теоретический анализ 517
Пардаев Мамаюнус Каршибаевич, Мухаммедов Мурод Мухаммедович

O‘zbekiston respublikasi tijorat banklari tomonidan qurilish korxonalarini kreditlashni takomillashtirish yo‘llari 522
Sultanov Baxram Begdullayevich

MUNDARIJA СОДЕРЖАНИЕ CONTENTS

Роль искусственного интеллекта в современных технологиях медиаобразования в высших учебных заведениях 526
Самигова Гуландом Абдужаббаровна

Talabalarga moliyaviy yordam dasturlari va ularning ta'lim sifatiga ta'siri 534
Mirzayeva Muhlisa Ubaydullo qizi

Mintaqaviy investitsion jozibadorlik va investitsion siyosat: nazariy talqin 539
Muminov Akmal Tulkunovich

Mamlakatni ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotida oliy ta'lim tizimining ta'siri 543
Nasimov Adiz Azamat o'g'li, Baxtiyorova Jasmina Jasurovna, Axrorov Zarif Oripovich

Respublikada fermer xo'jaliklarga xizmat ko'rsatishni rivojlantirish va agroxizmatlar bozorini davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash imkoniyatlari 548
Shukurov Ilxom Safarboyevich

Turli mamlakatlarda oliy ta'limni moliyalashtirish yo'llari 555
Umarova Moxigul Maxmayunus qizi

Dehqonchilikni innovatsion asosda rivojlantirishning xorijiy tajribasi 560
Yuldashev G'iyos Turabekovich

Tijorat bank xizmat turlarini islomiy bank xizmatlari orqali rivojlantirish istiqbollari 564
Bayjanova Gozzal Sarsengaliyevna

Qishloq xo'jaligi mahsulotini baholash va hisobga olishning uslubiy jihatlarini takomillashtirish 570
Boltayev Abror Sayitmuradovich

Секреты интересного урока в начальной школе 577
Гараева Олеся Владимировна

Iqtisodiyotni barqaror rivojlanishda yashil iqtisodiyotning o'rni 580
Ibragimova Gulchehra Toxirovna

Mahsulot va xizmatlarni raqamli transformatsiyasini amalga oshirish algoritmi 584
Kucharov Abrorjon Sobirjanovich, Bobojonov Azizjon Babaxanovich, Abdurakhmonov Abdumalik Abdurashidovich

O'zbekiston Respublikasining soliq tizimi mamlakatda yashirin iqtisodiyot ulushini qisqartirish vositasi sifatida 591
Nabiyev Feruz Nurmurodovich

GLOBALLASHUV SHAROITIDA TRANSCHEGARAVIY SUV RESURSLARDAN SAMARALI FOYDALANISHNI BOSHQIRISH

Mirzayev Musurmon Umidullayevich
TDAU "Biznesni boshqarish" kafedrasi katta o'qituvchisi

Annotatsiya: Maqolada qishloq xo'jaligida globallashuv sharoitida transchegaraviy suvlardan samarali foydalanishni boshqarish, suv resurslaridan foydalanish samaradorligi, suv tanqisligini yumshatish bo'yicha amalga oshirilishi lozim bo'lgan chora-tadbirlar, suv resurslarini yetkazib berish xizmatini samarali tashkil qilish yoritilgan.

Kalit so'zlar: samaradorlik, suv resurslari, tomchilab sug'orish, transchegaraviy, agromeliorativ, irigatsiya, strategiya, sug'orish rejasi, limit.

Abstract: The article deals with the issues of managing the effective use of transboundary waters in the context of globalization in agriculture, the efficiency of water resources use, measures to mitigate water scarcity, effective organization of water delivery services.

Key words: efficiency, water, drip irrigation, transboundary, agromelioration, irrigation, strategy, irrigation plan, limit.

Аннотация: В статье рассматриваются вопросы управления эффективным использованием трансграничных вод в условиях глобализатсии в сельском хозяйстве, эффективности использования водных ресурсов, мер по смягчению дефицита воды, эффективной организатсии служб доставки водных ресурсов.

Ключевые слова: эффективность, водные ресурсы, капельное орошении. трансграничный, агромелиоратив, ирригация, стратегия, план орошения, лимит.

KIRISH

Jahon mamlakatlarida globallashuvni yuzaga kelishi va aholi sonining sezilarli darajada ko'payib borayotganligi va iqtisodiyot tarmoqlarining jadal sur'atlarda rivojlanayotganligi transchegaraviy suvlarga bo'lgan talabning keskin ortishiga sabab bo'lmoqda. Buning natijasida dunyoning ko'plab mintaqalarida suv tanqisligi kuzatilmoqda. Olimlarning ta'kidlashicha, "2030-yilga borib jahon aholisining 47 foizi suv tanqisligi sharoitida yashashga majbur bo'ladi"[1]. Hozirgi kunda jahon bo'yicha iste'mol qlinadigan suvning 70 foizi qishloq xo'jaligi hissasiga to'g'ri keladi. Aksariyat rivojlangan xorijiy davlatlarda suv ta'minotini tashkil etish, moliyalashtirish va boshqarishda bozor mexanizmlarini qo'llash ijtimoiy – iqtisodiy rivojlanishning ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida belgilangan. Mustaqillik yillarida mamlakatimizda suv xo'jaligini boshqarish tizimi tubdan isloh qilindi, suv resurslaridan maqsadli va oqilona foydalanish ishlari amalga oshirildi hamda sug'oriladigan yerlarning meliorativ holati yaxshilandi. Buning natijasida suvdan limit bo'yicha foydalanishga o'tilganidan keyin so'nggi 15 yil davomida bir gektar hisobiga suvni yo'qotish hajmi 10-12 foizga kamaydi[2], suv xo'jaliklari faoliyatining miqdor va sifat ko'rsatkichlari yaxshilandi. Ushbu tadbirlar qishloq xo'jaligi ekinlari hosildorligi o'sishi va mazkur tarmoqning barqaror rivojlanishga asos yaratdi. Shu bilan birga, bugungi kunda qishloq xo'jaligida suv resurslaridan foydalanishni tashkil etish bo'yicha o'z yechimini kutayotgan muammolar ham mavjud bo'lib, jumladan, suvni yetkazib berish, suvdan foydalanish ishlarini samarali boshqarish va bozor mexanizmlarini qo'llash, suvga haq to'lash tartib-qoidalari hamda shartnoma majburiyatlarini bozor munosabatlariga moslashtirish dolzarb masalalardan hisoblanadi. 2017-2021-yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasida "sug'oriladigan yerlarning meliorativ holatini yanada yaxshilash, melioratsiya va irrigatsiya obyektlari tarmoqlarini rivojlantirish, qishloq xo'jaligi ishlab chiqarish sohasiga intensiv usullarni, eng avvalo, suv va resurslarni tejaydigan zamonaviy agrotexnologiyalarni joriy etish"[3] bo'yicha ustuvor vazifalar

1 www. un. org- Birlashgan Millatlar Tashkilotining rasmiy sayti.
2 www.agro.uz.- O'zbekiston Respublikasi Qishloq xo'jaligi vazirligining rasmiy sayti.
3 O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 7-fevraldagi PF-4947-son "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha harakatlar strategiyasi to'g'risida"gi farmonining I ilovasi "2017-2021-yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta

belgilangan [1]. Ushbu vazifalarni samarali yechim topishi qishloq xo'jaligida transchegaraviy suv rerurslaridan samarali foydalanishni boshqarishda bozor mexanizmlarini qo'llash yo'llarini takomillashtirishni taqozo etadi.

Jahon amaliyotida to'plangan ilg'or xorijiy tajribalardan kelib chiqqan holda respublikamiz qishloq xo'jaligida suv resurslaridan oqilona foydalanishning ilmiy asoslarini takomillashtirish talab qilmoqda. Shu jihatdan xorijiy mamlakatlar tajribalari asosida mamlakatimiz qishloq xo'jaligida transchegaraviy suv rerurslaridan samarali foydalanishni boshqarishda bozor mexanizmlarini qo'llash yo'llarini takomillashtirish yuzasidan ilmiy asoslangan taklif va tavsiyalar ishlab chiqish bugungi kunning dolzarb masalalaridan hisoblanadi.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR SHARHI

Mazkur mavzu doirasida ko'plab xorijiy va mahalliy iqtisodchi olimlar tadqiqot obyekti sifatida o'rganilgan. Professor V.A Duxovniy "Markaziy Osiyo misolida suv va globallashuv"da asoiy e'tiborni globallashish jarayoni hamda moliyaviy institutlarga qaratilgani e'tiborga olganligini ko'rishimiz mumkin. Bundan kelib chiqib globallashuvning natijadorligi va samaradorligi aynan davlatlararo hamda xalqaro tashkilotlar darajasida ya'ni Birlashgan Millatlar Tashkiloti bilan hamkorlikda yagona konvensiyani qabul qilinishida namoyon bo'lmoqda [4]. Duxovniy V. A., Sokolov V. Suv resuruslarini integratsiyalashgan holda boshqarish bo'yicha taklif hamda loyihalarida Markaziy Osiyoda suv-energetika resurslarini hamkorlikda boshqarish sohasida ikki tomonlama va ko'p tomonlama bitimlar va boshqaruv tuzilmasi bo'yicha ma'lumotlar keltirgan [5].

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Markaziy Osiyo hamda Mamlakatimizda globallashuv sharoitida transchegaraviy suv resurslardan samarali foydalanishni boshqirishda xalqaro konsepsiya va boshqarish tuzilmasini qayta ko'rib chiqish hamda integratsion masalalarini ilmiy va amaliy jihatdan o'rganishda statistik ma'lumotlar, tanlanma usulda belgilash, nazariy falsafiy, obyektiv yondashuv, iqtisodiy tahlil usullaridan foydalanish asosida ilmiy xulosalar shakllantirildi. To'plangan ma'lumotlar asosida tizimli hamda taqqoslama yondashuv kabi uslublardan samarali foydalanildi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Markaziy Osiyoda transchegaraviy suv resurslardan foydalanishda davlatlararo qabul qilingan hujjatlar muhim ahamiyat kasb etadi, shuning uchun ham hozirgi davrda markaziy osiyo davlatlarida transchegaraviy suv resurslardan foydalanishda Birlashgan Millatlar Tashkiloti doirasida transchegaraviy suv resurslardan foydalanish bo'yicha xalqaro darajada konvensiya ishlab chiqilishiga ehtiyoj sezilmoqda. Xalqaro darajadagi konvensiyani ishlab chiqishda barcha Markaziy Osiyo davlatlari bilan kelishilgan holda Afg'onistonni ham bu konvensiyaga qo'shilishini nazarda tutilish maqsadga muvofiq. Lekin hozirgi paytdagi Afg'onistondagi vaziyat to'laligicha yaxshilanmaganini hisobga oladigan bo'lsak kelishuvni amalga oshirishda muammoli vaziyat juda ham ko'p. Aynan muammoni samarali echimi sifatida Markaziy Osiyo davlatlari ya'ni Afg'oniston ham xalqaro darajada ya'ni Birlashgan Millatlar Tashkiloti bilan birgalikda transchegaraviy suvlardan samarali foydalanish uchun konvensiya ishlab chiqishlari va kelishilgan holda bu konvensiyani qabul qilish orqali transchegaraviy suv resurslardan maqsadli foydalanish imkoniyatlarini amalga oshirish maqsadga muvofiq. Chunki Markaziy Osiyo davlatlarining iqtisodiy o'zish jarayonlari bir biriga bog'liq ligi aynan birgalikda faoliyat olib borish tizimini yaratilishi maqsadga muvofiq. Birlashgan Millatlar Tashkiloti doirasida qabul qilingan konvensiya barcha davlatlar belgilangan konvensiya doirasida faoliyat olib borishi natijasida suv transchegaraviy suv resurslardan foydalanish hamda har bir respublika uchun limit asosida taqsimlanishi samaradorligi oshadi.

Hozirgi paytda, Markaziy Osiyo davlatlararo suv resurslarni muvofiqlashtiruvchi komissiya tuzilmasi quyidagicha. (1-rasm)

Birlashgan Millatlar Tashkiloti bilan birgalikda konvensiya ishlab chiqilib, bu konvensiya me'yorlariga rioya etilishi hamda Afg'oniston Islom Amirligini bu konvensiyaga jalb etish hamda Markaziy Osiyo davlatlararo suv resurslarni muvofiqlashtiruvchi komissiya tuzilmasi tarkibiga qo'shishni nazarda tutish maqsadga muvofiqligi zaruriyati tug'ilmoqda, albtta, bu konvensiyani shkllantirish orqali bu davlatlarda mahsulot etishtirish hajmi va samaradorligini oshirishga erishiladi, chunki samarali boshqarishning asosi integratsiya asosida yuzaga keladi.

Markaziy Osiyo davlatlararo suv resurslarni muvofiqlashtiruvchi komissiya ta'sis organiga Afg'oniston Islom Amirligini va ijro etuvchi organlariga ham vakillarni qo'shish nazarda tutilishi maqsadga muvofiq.(2-rasm) Bugungi globallashuv va mintaqaviy integratsiyalashuv sharoitida O'zbekiston transchegaraviy suv resurslaridan oqilona foydalanish, bu borada qo'shni davlatlar bilan umumiy konsensusga erishish siyosatini yuritmoqda. Markaziy Osiyo davlatlari hamkorligi nuqtai nazaridan mintaqadagi tabiiy suv resurslaridan oqilona foydalanishni tashkil etish maqsadida har bir davlat qo'shni davlatlar bilan o'zaro manfaatli hamkorlikni yo'lga qo'yishga intiladi.

---

ustuvor yunalishi bo'yicha harakatlar strategiyasi". lex.uz

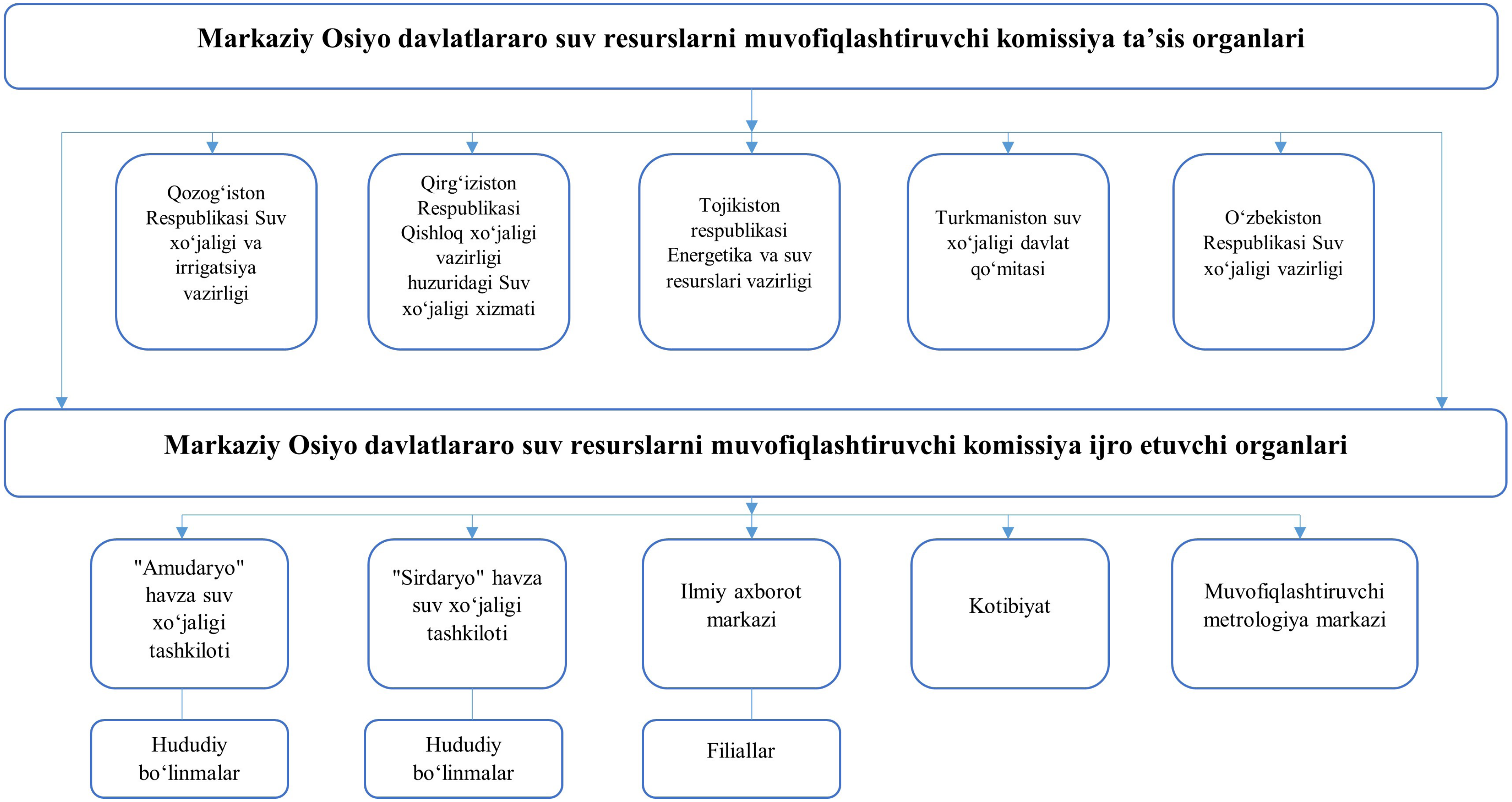

1-rasm: Markaziy Osiyo davlatlararo suv resurslarni muvofiqlashtiruvchi komissiya ta'sis organlari

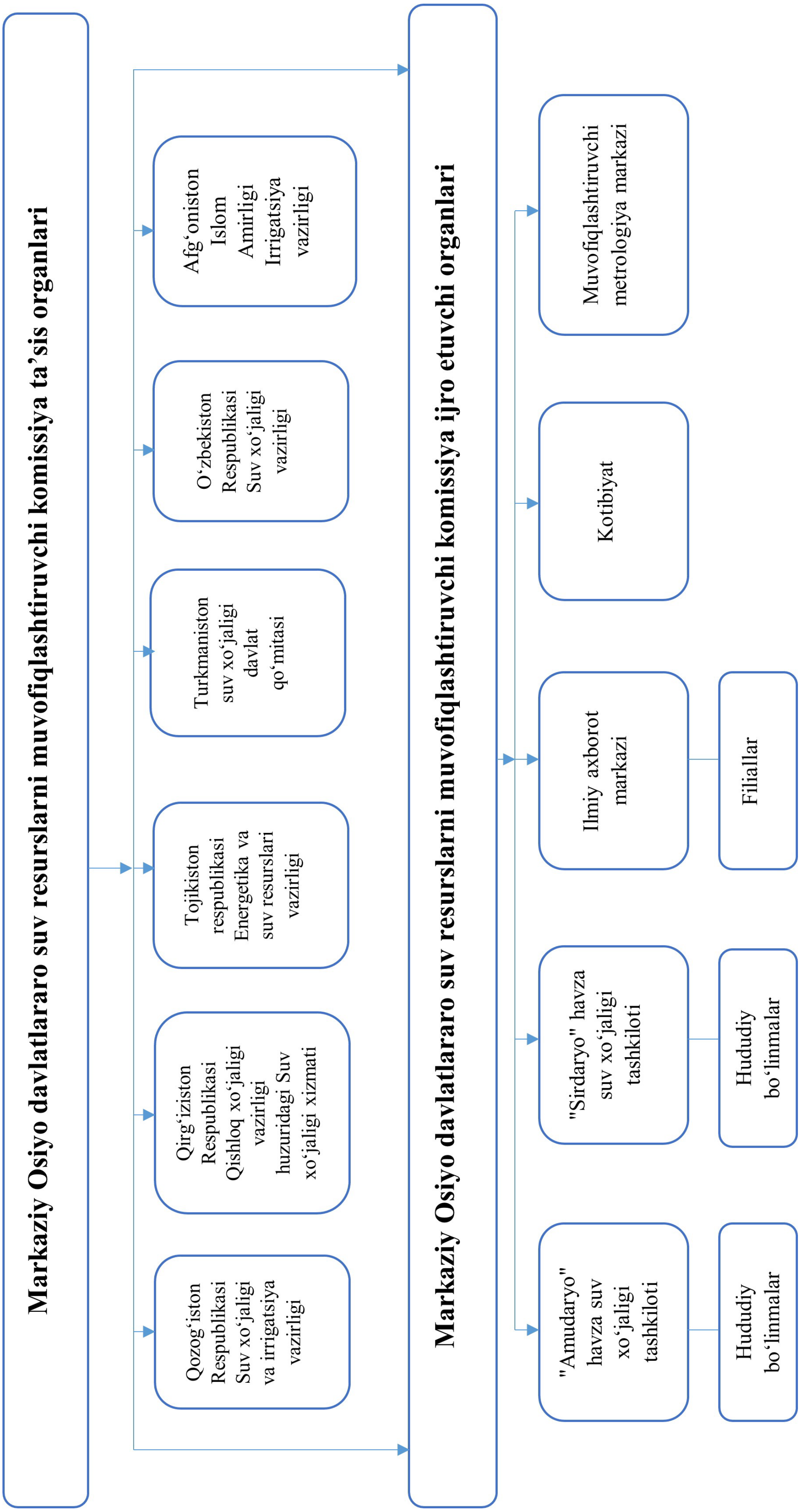

2-rasm: Markaziy Osiyo davlatlararo suv resurslarni muvofiqlashtiruvchi komissiya ta'sis organlari (muallif ishlanmasi)

Asosiy suv resurslarimiz transchegaraviy boʻlgan Amudaryo va Sirdaryo daryolarining zimmasiga toʻgʻri kelishi va ularning yuqori oqimida joylashgan qoʻshni davlatlarning suvni boshqarishdagi bir tomonlama xatti-harakatlari respublikamiz suv taʼminotiga jiddiy salbiy taʼsir koʻrsatmoqda. Jumladan, Tojikistonda va Qirgʻizistonda qurilgan Toʻxtagul, Nurek va Qayroqum yirik suv omborlarining irrigatsiya rejimidan energetik rejimga oʻtkazilishi daryolar suv oqimining oʻzgarishiga sabab boʻldi.

Qoʻshni davlatlarning suv omborlarini energetik rejimda ishlashini quyidagi misollarda aniq koʻrishimiz mumkin. Sirdaryo havzasi boʻyicha: Toʻxtagul suv ombori Norin daryosida joylashgan boʻlib, 19,5 mlrd.m^3 umumiy suv sigʻimiga ega. Bu mazkur suv omborining suv sigʻimi Norin daryosining yillik oqimidan 1,5 baravar ortiqligini koʻrsatadi.

Toʻxtagul suv ombori avvallari irrigatsion rejimda ishlagan, suv omboridan suv chiqarish sugʻorish mavsumida, yaʼni yoz oylarida 73 foiz (8,5 mlrd.m^3), kuz va qish oylarida esa 27 foiz (3,2 mlrd.m^3) ni tashkil qilib, daryoning tabiiy rejimiga toʻla mos kelgan. Biroq 1992-yildan boshlab, Toʻxtagul suv omborining ishlashini energetik rejimga oʻzgartirilishi, natijada, sugʻorish mavsumida suv omboriga tabiiy ravishda oʻrtacha 9,4 mlrd.m^3 suv kelgan boʻlsa, suv omboridan bor-yoʻgʻi, 5,3 mlrd.m^3 suv chiqarilgan.

Suv resurslardan samarli foydalanishda tejamkor texnologiyalarni qoʻllash orqali qishloq xoʻjalik mahsulotlarini yetishtirishni koʻpaytirish imkoniyatlari judayam keng. Tomchilatib hamda yomgʻirlatib sugʻorishni lalmi yerlarda joriy etish orqali intensiv bogʻlar va chorvachilikni tashkil etish, ozuqa bazasini yaratish lozim. Bu aholini oziq-ovqatga boʻlgan talabini qondirishga ham xizmat qiladi. Respublikamizda qishloq xoʻjalik mahsulotlari ishlab chiqarishning 2016-yilgacha boʻlgan koʻrsatkichlar asosida koʻrishimiz ham mumkin [6].

Bundan tashqari fermer xoʻjaliklar va dehqon xoʻjalilarining qishloq xoʻjaligida tutgan oʻrni hamda suv resurslaridan foydalanish muammolari mahsulot yetishtirishdagi ahamiyatida ham koʻrishimiz mumkin [7].

XULOSA VA TAKLIFLAR

Hozirgi vaqtda yuz berayotgan suv muammosini quyidagi uchta yoʻl bilan hal qilish mumkin:

Birinchidan, Markaziy Osiyo davlatlari va Birlashgan Millatlar Tashkiloti birgalikda transchegaraviy suv resurslardan foydalanish boʻyicha konvensiya qabul qilinishi kerak. Daryo suvini toʻla tartibga solish kerak. Daryo suvi suv omborlari qurish yoʻli bilan tartibga solinadi. Suv omborlari qurish koʻp maqsadlarni koʻzlaydi. Bu qurilish suv taʼminotini yoʻlga qoʻyishi, daryolar suvini tartibga solishi, energiya resurslaridan foydalanishni taʼminlashi, sugʻorish va suv chiqarishni rivojlantirish, transport magistrallarini yaratilishi, baliq xoʻjaligini rivojlantirish hamda suv toshqinlari oldini olish kerak.

Ikkinchidan, bu qurilish suv havzalari oʻrtasida suvni qayta taqsimlash yoʻli bilan suv resurslari haddan ziyod boʻlgan rayonlardan ularning anchagina qismini suv xoʻjalik rayonlarga olib borish imkonini beradi. Suv resurslarini hudud boʻyicha qayta taqsimlash ishlari mamlakatimizda koʻp vaqtdan buyon oʻtkazib kelinadi. Hozirgi vaqtda Amudaryo suvining bir qismi Buxoro, Navoiy, Qashqadaryo viloyatlariga yetkazib berilmoqda.

Uchinchidan, har bir havza ichida suvni tejab sarflashga qaratilgan suv xoʻjaligi va tashkiliy-iqtisodiy tadbirlar amalga oshiriladi. Bu tadbirlarga suv xoʻjaligi tizimlarini qayta tuzish, oqova suvlardan takroran foydalanish, yangi texnikani, suv xoʻjaligi tashkilotlari bilan suv isteʼmolchilari oʻrtasida bozor munosabatlarini joriy qilish kiradi.

Toʻrtichidan, suvga limit asaosida haq toʻlashni bozor mexanizmlarini qoʻllagan holda amalga oshirish.

Foydalanilgan adabiyotlar roʻyxati:

1. Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining “Oʻzbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish boʻyicha Harakatlar strategiyasi toʻgʻrisida”gi Farmoniga ShARH. Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 07.02.2017 yildagi PF-4947-son. Кучга кириш санаси. 08.02.2017.
2. Oʻzbekiston Respublikasining “Suv va suvdan foydalanish toʻgʻrisida”gi qonuni. Toshkent shahri. 1993 y. 2 sentyabr.
3. Oʻzbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2003-yil 21-iyuldagi “Suv resurslarini boshqarishni tashkil etishni takomillashtirish toʻgʻrisida”gi 320-sonli qarori.
4. Духовный В.А. Вода и глобализатсѝя: пример центральной Азии. –Т.: 2006.–27 с
5. Duxovniy V. A., Sokolov V. Suv resurslarini integratsiyalashgan holda boshqarish. –T.:2006. –35 b.
6. Мирзаев М.У. Оптимальное использование водных ресурсов и улучшение мелиоративного состояния земель в сельском хозяйстве Республики Узбекистан. 2017 г. С. 295-296. EDN: ZTKHRB
7. Мирзаев М.У. Анализ потенциала сельско хозяйственных производителей в Республике Узбекистан. 2017 г. –С. 1021-1024. EDN: ZTKLEF
8. www.agro.uz
9. www.stat.uz
10. http://www.cawater-info.net

Jurnal sayti: https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz

Yashil IQTISODIYOT va TARAQQIYOT
Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Ingliz tili muharriri: Feruz Hakimov
Musahhih: Xondamir Ismoilov
Sahifalovchi va dizayner: Iskandar Islomov

2024. № 2

© Materiallar koʻchirib bosilganda ““Yashil” iqtisodiyot va taraqqiyot” jurnali manba sifatida koʻrsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelamasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga
maqola, reklama, hikoya va boshqa ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin.
Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.
El.Pochta: sq143235@gmail.com
Bot: @iqtisodiyot_77
Tel.: 93 718 40 07

Jurnalga istalgan payt quyidagi rekvizitlar orqali obuna boʻlishingiz mumkin. Obuna boʻlgach, @iqtisodiyot_77 telegram sahifamizga toʻlov haqidagi ma'lumotni skrinshot yoki foto shaklida joʻnatishingizni soʻraymiz. Shu asosda har oygi jurnal yangi sonini manzilingizga joʻnatamiz.

““Yashil” iqtisodiyot va taraqqiyot” jurnali 03.11.2022-yildan
Oʻzbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi
Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan
№566955 reyestr raqami tartibi boʻyicha roʻyxatdan oʻtkazilgan.
Litsenziya raqami: №046523. PNFL: 30407832680027

Manzilimiz: Toshkent shahar, Mirzo Ulugʻbek tumani
Kumushkon koʻchasi, 26-uy.

Jurnalning ilmiyligi:
““Yashil” iqtisodiyot va taraqqiyot” jurnali
Oʻzbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi rayosatining 2023-yil 1-apreldagi 336/3-sonli qarori bilan roʻyxatdan oʻtkazilgan.